

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél íven.

Előfizetési ár: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). Hirdetések díja: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, félooldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 4 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 2 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árengedmény adatik. Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.

Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője Rózsa Sándor főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

Állam és egyház.

A római katholicismus jelenkori állása az állam és egyház közötti viszony kérdésében.*

A római katholicismus az újabb kor minden ellenkező eszméinek, jogfelfogási változatainak és újabb és újabb államalakulásainak közepette is merevül ragaszkodik az állam és egyház közötti viszony kérdésében a *pápai absolutismus* elvéhez, melyet a körülmények kényszere alatt jónak lát ugyan egyszer-egyszer elmellőzni, de a melyet az 1870. évben a pápai családhozhatatlanság kimondásával a római katolikus egyházra nézve épen dogmává is emelt.

Az 1555. szeptember 25-én kötött ágostai vallásbékét és az 1648. október 24-én kötött westfáliai békét, melyeket tehát politikai személyek, fejedelmek kötöttek meg: IV. Pál (1555—59.) és X. Incze (1644—55.) római pápák, az eretnekeknek azokban biztosított állami engedmények miatt érvényteleneknek és kárhuzatosoknak mondották ki. Ugyanezen IV. Pál pápának 1559. február 15-én kelt egy bullája kinyilatkoztatja, hogy minden eretnekség bűnébe esett fejedelem *ipso facto* elveszti uralkodói jogát, valamint kimondja azt is, hogy a pápát illeti meg minden hatalomnak a teljessége és hogy az ő egyedüli joga valamennyi birodalom fölött rendelkezni. XI. Kelemen pápa (1700—1721.) 1701-ben tiltakozott Poroszországnak királysággá emeltetése ellen, mert királyokat nevezni ki egyedül a pápát illeti meg.

És rátérve századunkra, IX. Pius pápa (1846—1878.), 1869. december 8-án kiadott encyklikájában, mint „istentelen és absurd naturalismust” kárhuztatja el azt a nézetet, mely

a *violatores catholicae religionis*, a római katolikus vallás gyalázói, megsértői ellen nem akarja többé igénybe venni az államhatalom büntető jogát. És míg XIV. Benedek (1740—1758.), valamint VI. Pius (1775—1798.) római pápák ismételtén kimondták azon régi tant, hogy a keresztség által az eretnekek is hozzá levén kötve az egyházhoz, ez által bármire is kényszeríthetnek és meg is büntethetnek: addig VII. Pius pápa (1800—1823.) 1805-ben az egyházi javaknak eretnekek által való saecularisatiója, világi birtokká tétele alkalmából kimondá, hogy az egyházi jog értelmében sokkal inkább az egyházat illeti meg azon jog, hogy az eretnekeknek, mint ilyeneknek, javaikat konfiskálja, és hogy az eretnek fejedelmeket letegye. IX. Pius pápa még I. Vilmos német császárt is figyelmeztette arra, hogy minden megkeresztelt egyén a római katolikus egyházhoz tartozik, de ezen tételének logikai következményeit már elhallgatta.

És ha nézzük a *konkordátumokat*, vagyis azon egyezményeket, melyeket a pápa egyes államokkal, ezek egyházi viszonyainak rendezése tárgyában szokott olykor-olykor kötni, a melyek közül a történelem különösen öt nagyobb emel ki, nevezetesen a wormszi (1122. szept. 23.), a konstánczi (1418. január hóban kötött), az aschaffenburgi vagy bécsi (1448. febr. 17.), az 1801. július 15-iki francia s az 1855. augusztus 18-iki osztrák konkordátumokat: ha ezekben az egyház kénytelen volt néha engedményeket tenni a világi hatalomnak, ezek IX. Pius pápa szerint pusztán csak „indultus”-ok, engedékenység számába menendő dolgok, a mennyiben az állam papok elleni polgári és büntető jogának alkalmazása is csak annyiban engedhető meg, a mennyiben azt a pápa engedélyezi. Minket magyarokat pedig

* Befejező részlet szerzőnek a főiskolai Hittanszaki Önképző-Társulat által 1896. okt. 31-én a debreczeni kollégium dísztermében rendezett reformációi emlékünnepeyen tartott felolvasásából.

közelebről is érdekelt az 1855. évi osztrák konkordátum, mondjunk hát el arról, tárgyunkra vonatkozólag egyet-mást.

Hazánk egyik legszomorúbb korszakában, az 1848—49-ik évi szabadságharcz utáni időben, az osztrák absolutismus éveiben, illetőleg az 1855-ik évben jelent meg a hivatalos lapokban a következő tudósítás: „Császár ő Felségének 1855-ik évi születés-ünnepe különös megszentelést nyert. Folyó hó 18-án íratott alá a szentszék és Ausztria közötti *Concordatum* . . . a székvárosban (Bécsben) . . . A nagy ősoktól öröklött hivatáshoz híven, miszerint az egyház jámbor fia és hatalmas védura legyen, Ferencz József császár mindjárt uralkodása kezdetén elhatározott rendszabályok által elismerte ama nagy keresztyén igazságot, hogy Isten egyháza nem áll a világi hatalmak gyámsága alatt. Ez által oly lépés történt, mely szükségkép odavezetendő vala, hogy Ausztria vonatkozásai az egyházhhoz szabályoztassanak.“

Ausztria tehát ezen konkordátumban feladta azon ő jogát, hogy saját területén belül az egyház ügyeinek vezetésére elhatározó befolyást gyakorolhasson s a mennyiben a konkordátum azzal kezdődik, hogy a katolikus vallásnak Ausztriában mindazon jogokkal és praerogatívákkal bírnia kell, melyek azt Isten rendelete és a kánoni rendelkezések szerint megilletik; hogy mindazon osztrák államtörvények, melyek ezen konkordátumnak, vagy az egyház tanításának, vagy a szentszék által elfogadott gyakorlatnak ellenmondának, eltöröltetnek stb. stb: ilyen alapon azután IX. Pius pápa az 1864.

december 8-iki encyklika mellett megjelent syllabusában, melyben pontonként felsorolja a modern élet és tudomány azon tételeit, melyeket az egyház téveseknek tart és ennek megfelelően kárhoztat, — ezen syllabusban bátran és határozottan kimondja, hogy a polgári törvények az egyháznak a pápa személyében nyugvó tekintélyétől nem térhetnek el.

Az osztrák konkordátum hatása Magyarországra tulajdonképen nem terjedt ki, s az 1860-ik évi október 20-án kibocsátott „*Császári diploma a monarchia bel államjogi viszonyainak rendezésére*“ e hazánk történetében oly annyira fontos és nevezetes, röviden úgynevezett *októberi diploma* Magyarország alkotmányos intézményeit ismét életbe léptetvén: midőn 1870-ben a pápai csalatkozhatatlanság dogmája kimondatott, az osztrák kormány elhatározta, hogy a 1855-iki konkordátumot érvényen kívül helyezi s útasította a kultuszminisztert, hogy az állam és egyház közötti viszony rendezésére nézve minél előbb törvényjavaslatot terjesztszen a parlament elé. Magyar részről kijelentetett a minisztertanács ülésén, hogy bár a konkordátum Magyarországon jogosan soha sem létezett s így annak jelenlegi megszüntetése Magyarországra nézve fölösleges, mindamellett, ha forma szerint hatályon kívül akarják azt helyezni: ők ebbe beleegyeznek. A mi a placetum regium-ot illeti, az Magyarországon már századok óta fennáll, s most egyszerűen ismét gyakorlatba fog vétetni. A konkordátum eltörlésére vonatkozó törvényben világosan ki van fejezve, a mit különben maga a konkordátum is elismert, hogy a koronának

❖ TÁRCZA. ❖

Diószeghy Sámuel emléke.

Hogy *Diószeghy* Sámuel emlékének szentelt alkalmi soraim lehetőleg teljesek legyenek, addig is, mig a mint hiszem, kimerítő életrajzírója akad annak a férfinak, a kire igazán ráillik a költő mondása, hogy:

„Szabadság s nagy ember,
Száz évben terem egyszer“,

itt közlöm még azon részletes és sok tekintetben érdekes följegyzést, a mely *Diószeghy* Sámuel elhunytáról és érdemeiről, egyházunk *Halottas Anyakönyvében*, 1813. aug. 4-ikéről bejegyezve van s a melyből, élete egyéb körülményein kívül, megtudjuk azt is, hogy a nagy férfi a *Német-utczában* hunyt el, mint nt. *Balogh* Ferencz tisztelt barátomtól, a debreczeni ref. egyház multjának is e mély buvárjától hallottam, egy akkori presbyteri jegyzőkönyv tanúsága szerint, nagy. *Kiss* Albert urnak mostani lakásán.

Azok a jelentéktelen kérdések, a melyek *Diószeghy* családjának előbbi elnevezésére és származására vonat-

kozólag felvethetők s a melyek szerint *Diószeghy* édesatyja: *Diószeghy* Pál, a *Diószeghy* elnevezést csak később vette fel, a *Kántor* családi név helyett, mind könnyen elintézhetők lesznek a részletek és az apróságok kedvéért.

Most záradékol, hadd álljon itt az érdekes anyakönyvi bejegyzés:

Német u. Ezen venerabilis Tiszánn tul lévő Superintendentiánk ötöd félesztendeig volt nagyérdemű Generális Notáriussa, a Debretzeni T. Egyházi vidék ugyanannyi ideig volt Fáradhatatlan Esperessje, — A Debretzeni Ref. Ekklesiának 10 esztendeig volt Hűséges Lelki Pásztor, Hazánk egyik Tudóssa, Fő Tiszteletű Diószegi Sámuel úr megholt szárazbetegségben, — hasznos életének 53-ik esztendejében, és mindenjóknak szomorúságaik között, gyászos halotti pompával eltemtetett. A templomban szoboszlói Predikátor, és ezen egyházi vidék egyik nagy érdemű Assessora Tiszt. Tudós Németi István úr predikállott felette. Halotti beszédet tartott pedig, a meghóltak érdemeihez képest, Tiszt. Tudós Tassy Sándor úr a ns. Debreczeni collégiumban közönséges Históriát, görög, és Deákékesen szóllás Tanító Professor. Epitaphiuma, melyet Tiszteletes Tudós Budai Ézsaiás úr, a Theológiának és Eccltica-

örökölt joga a püspökök kinevezése, mely jogát ezentúl is épen oly mértékben gyakorolandja, mint gyakorolta azt a konkordátum fennállása idején, de mindenesetre azzal a különbséggel, hogy azzal most, mint saját ősi praerogatívájával, nem mint a szentszék adományával fog élni.

A vatikáni dogma alapján, a mely szerint ha a római pápa *ex cathedra* beszél és így hivatala erejénél fogva valamely hitet vagy erkölcsi életet érintő tant állapít meg az egyházra nézve, csalatkozhatatlansággal bír és minden időben ezzel is bírt: ezen csalatkozhatatlanságban a korábbi pápáknak ünnepélyesen kibocsátott legszertelenebb mondásai és intézkedései is teljes joggal részesülnek. A syllabus határozottan kárhoztatja azt a tételt, hogy a római pápák valaha túllépték volna hatalmi körük határait. Az erkölcsi életet érintő tanok alatt, melyekről a Vatikánum beszél, a római katolikus ethikusok és a kánonjog felfogása szerint általában az erkölcsi élet és azon terület értendő, a melyen a római pápa elhatározólag intézkedhetik, a melyeknek tartalmát, az erkölcsi élet követelményeit tehát, mint csalatkozhatatlan maga határozhatja meg.

A jelenkor thomastikus római katolikus theológiája, az tehát, mely Aquinói Tamásról szállott le korunkra, s a melyet pápai részről, mint teljesen egyházit szoktak jelezni, egytől-egyig ismétli ama régi tételeket és bizonyítékokat, a melyek szerint az egyház úgy áll az állam fölött, mint az örökkévaló az elmúló, vagy mint a lélek a test fölött.

És ezen elméleteket az iskolai oktatásban is alkalmazzák a római katolikusok. Így például a római Collegium Germanum számára az utóbbi években megjelent hivatalos tankönyvekben ilyen tanok olvashatók: Az egyháznak, bárha az céljára nézve lelki társadalom is, minden megkeresztelttel és ennél fogva alatta állókkal szemben megvan a maga külső kényszerítő hatalma, sőt rendelkezik az a jus gladii-val is, melyet szükség esetén a világi hatóságtól igénybe is vehet. Ámde jogai gyakorlásától olyan körülmények között, mikor az káros következményeket idézhetne elő, bizonyára el kell állania; a két rossz közül a kisebbiket kell választania. És hogy az ultramontanizmus a pápának például a német császársággal szemben való jogairól ma is hogyan gondolkozik és mint tanítja e tekintetben a népet, az bőven kitetszik a „*Tiroler Stimmen*“ című ultramontán lap egyik cikkéből, melyben többek közt ilyen tételek olvashatók: „a pápa még ma is rendelkezik azzal a joggal, hogy a római-német császárságot egy katolikus fejedelemre ruházza át és ha ezen eszme ma-napság többnek, mint inopportunos-nak látszik is, megvalósulásának ideje meg fog valaha érkezni bizonyosan.“

Ugy látszik mindezekből, hogy a római katholicizmusnak legalább ultramontán irányzata és az államok között soha teljes és tökéletes békekesség be nem állhat, köztük az állam és az egyház közötti viszony helyes minőségében meg nem állapíthatatik.

Mutatják ezt bőségesen hazai állapotaink is. Imé, közelebb meghozza törvényhozásunk az

Históriának a Debreczeni Ref. ns. Collégiumbani Professora készített, itt következik:

A halandóság adóját —
mint por e porban tette le.
Néhai nagy tiszteletű —
Diószeghy Sámuel ur!
a ki születése helyénn Debreczenbenn
N. Diószegi Pál és Szappanos Erzsébet —
Jó szüleitől
mint Istennek Szenteltetett Sámuel —
a tanulást gyenge korábann kezdte, —
ifjui idejében végezte, —
a Göttingai Académiábann pedig, —
nagyobb tökéletességre vitte;
és ekképpen elkészülvén
az urnak Házábann,
Nánáson 4 esztendeig —
H.-Böszörményben 10-ig,
Debreczenben ugyan annyi ideig,
nagy hűséggel, szorgalmatossággal,
pontos ékesenn szólással, jó példaadással
forgolódott;
Egyszersmind ez utolsó Helyenn —
utóbbi ötödfél esztendejibenn

Esperessi és Generális Notáriusi Hivatalt
közhaszonnal viselvén. —

Mint valóságos Tudós
a' bizonyos Igazságokat,
azoknak függését, és egybekötését,
a természet titkait,
a Fűveknek, fáknak, plántáknak
nemeit, tulajdonságait, erejét, —
az égi és földi testeknek
mivoltát, helyheztesését, mennyiségét,
fáradhatatlanul vizsgálta;
mint Theologus, mindazokat,
melyeknek esméretére,
vizsgálódási által jutott;
a keresztyén vallás méltóságának
megesmértetésére fordította; —
mint Író, tiszta gondolkodásának,
Kellemetes írása módjának,
felemelkedett elmélkedésinek
remekjeit adta. —
Mint Férfj, mint Atya, mint Atyafi, mint Barát,
hűségét, gondosságát, szeretetét, igaz szívét, —
mindaddig az ideig megbizonyította,
mig nem Augustus 2-ik napján, 1813-ban —

egyházpolitikai új törvényeket, melyeknek mint a liberalizmus szent eszméje diadalának tapsol, vagy legalább is előttük tisztelettel meghajol a hazai protestántizmus s tegyük hozzá nyugodtan: az elfogulatlan, a józan haladás követelményeit megérteni minden időben képes magyar római katolicizmus is. Ámde az ultramontán irányzat egy, eddig ismeretlen politikai pártot, néppártot teremt, mely szívesen szövetezik az agrár-szocializmussal s az anarchizmus sötét lovagjaival is, csakhogy reakciót teremthessen ebben az országban, csakhogy aláássa az állam tekintélyét, csakhogy az állam ne vehesse át végleg a házasságnak egyedül intézhetési jogát, az anyakönyvvezetést s mindazokat a hatalmi tényeket, melyeket az állam a maga hatalmi körén belől, az egyház tulajdonképeni jogainak sérelme nélkül, az új egyházpolitikai törvények értelmében szerzett meg és tart fenn magának.

Ha azt akarjuk tehát megtanulni, hogy milyennek kell lenni az állam és az egyház közötti viszonynak, ne a római katolikus theologusokhoz, különösen pedig ne az ultramontán szellemű írókhoz járjunk iskolába, mert ezek mindenestre félrevezetnek bennünket, — de forduljunk a protestáns theologusokhoz, bibliamagyarászokhoz, dogmatikusokhoz, etikusokhoz és egyházjogászokhoz. Ezeknek örök érdeme az, hogy a kérdés lényegének mélyére hatolva tisztán és világosan földerítették az állam és az egyház közötti viszony helyes alapelveit és midőn e viszonyt kitisztázták,

valamint tsendesen élt,
 úgy tsendesen elnyugodott,
 Keserőségre hivatott kedves Peleségének,
 nemes Fazekas Mária asszonynak,
 Szeretett gyermekeinek,
 Juliánának, Sámuelnek,
 'Susánnának, Erzsébetnek
 S minden szerelmesinek, rokoninak,
 barátinak

ez egyben hagyván vigasztalást,
 hogy, bár elvétellett,
 él ő ott fenn, de él és élni fog
 itt alatt is, mindazoknál,
 kik a tudományt, virtust és
 Érdemet betsülni tudják.

* * *

Mielőtt rövid életrajz közleményem ezen befejező sorai közöltettek volna, jelentek meg időközben, e becses lapok legutóbbi számában, nt. *Révész Kálmán* barátomnak adatai, a melyeket ő *Diószegire* vonatkozólag, részint *Jobbágy János*, vámospércsi kálvinista pap kéziratossal feljegyzései, részint boldogult édes atyja, a nagy *Révész Imre* pótlékai után közöl.

erősítették azzal az állammal és szilárd létet biztosítottak az egyháznak az államban.

Ez is egyik diadala, ez is egyik érdeme a protestántizmusnak.

Csiky Lajos.

KÖZÉLETÜNK.

Reformáció emlékünnepe a debreczeni főiskolában.

A debreczeni főiskola theologiai akadémiajának növendékei, illetőleg az ezen tanszak hallgatóiból alakult Hittanszaki Önképző-Társulat, mult október hó 31-én, mint a reformáció megszületésének emléknepjén minden ízében sikerült emlékünnepelet rendezett a főiskolai díszteremben, melynek minden helye megtelt szép és előkelő közönséggel. Ott láttuk főtiszteletű Kiss Aron püspök urat, debreczeni lelkészeink közül Könyves Tóth Kálmánt, Dicsőfi Józsefet és Mitrovics Gyulát; Menyhárt János és Márk Pál nyugalmazott főiskolai tanárokat, Bodosi Pál püspöki titkárt, Márk Endre főiskolai gazdasági tanácsost, a főiskolai tanárok nagy részét s szép közönséget a városból, főként nőket, kikhez még a főiskolai ifjuság is nagy számmal csatlakozott.

Az ünnepély pontban négy órakor vette kezdetét, a mikor is a főiskolai énekar *Mácsai Sándor* ének-és zenetanár vezetése alatt rázendített egy szép megnyitó éneket, melynek elhangzása után *Csiky Lajos* theologiai dékán, mint a Hittanszaki Önképző-Társulat ez évi felügyelő tanára lépett az emelvényre s rövid bevezetés után „*Allam és egyház*“ című, készülöben levő nagyobb tanulmányából olvasott föl, egymással összefüggésbe hozott részleteket. Elmondta nevezetesen, hogy mit tanít az állam és egyház közötti viszonyról az új-szövetségi szentírás s idézte egy református dogmatikusnak s egy lutheránus theologusnak tárgyára vonatkozó dogmatikai, illetőleg ehtikai fejtegetését; majd a kérdés történeti fejtegetésére menvén át s a reformáció korszakáig minden részletet mellőzvé, beszélt

E becses adatok most már meglehetősen kiegészítik *Diószegi Sámuel* életének *kiülő* történetét.

Megjegyezve azt, hogy *Jobbágy* azon adata, mely szerint ő *Diószegi* születési évét az 1759. esztendő utoljára teszi, mint teljesen alaptalan, elvetendő, a többi adatok szerint bizonyos, hogy *Diószegi* 1775-ben lesz deákká; 1783 primáriussá és poéták precceptorává. 1784-ben H.-Böszörménybe ment ki rektornak és itt 3 esztendőt töltött el s onnan hivatott meg 1787-ben Kecskemétre ideiglenes tanárnak.

Es még csak egy körülményre hívom fel a nagy ember élete irást érdeklődők figyelmét. *Diószegi* mély-séges benső barátságai viszonyban állott az országos híru *Sinaival*. Végóráját érezvén közeledni e hányatott és jobb sorsra érdemes nagy ember, magához hivatva *Diószegit* s „*megbocsátva s mindazoktól kik benne megbotránkoztak, engedelmet kérve,*“ *Diószegit* kérte fel, hogy koporsója felett parentáljon.

Érdekes volna e beszédet ismernünk!

Magyar református egyházunk egyik legérdekesebb és legmozgalmasabb korára és esetleg, két nagy ember benső világára vetne az olyan világot, a melyet eddig még nem ismerünk minden sugaraiban.

Mitrovics Gyula.

arról, s indokolta azt, hogy a reformátorok e kérdésben precíz megállapodásra nem jutottak; majd a Svájcban 1524. szeptember 7-én született *Erastus Tamás* tudós orvos és theologus életmozzanatait fejtegette, mint a kinek neve és működése teremtette meg a nyugot Európa protestáns, különösen református országaiban több mint két századon át oly igen nagy szerepet játszott erastiánismust, vagyis azon egyház-politikai irányzatot, mely az egyházat föltétlenül a polgári hatóságok, az állam hatalma alá akarja helyezni. Felolvasta még a dékán tanulmánya azon részletét is, mely a mai római katholicizmusnak e kérdésben való állásfoglalásáról tárgyal s melyet lapunk ezen számának élén közlünk. Az ifjusághoz intézett néhány lelkesítő szó zárta be ezen felolvasást.

Utána *Bagaméry Károly* 3. é. th. lépett az emelvényre s nagy hatással szavalta el *Juhász Sándor* 2. é. th.-nak ez alkalomra írt s pályadíjat nyert lendületes ódáját.

Majd *Veres István* esküdt felügyelő s köztanító, a társulat alelnöke tartott felolvasást *Laszky János* lengyel reformátorról. Ezen felolvasásból közöljük a következő részleteket: *Laszky János* előkelő lengyel bárói családból származott; született 1499-ben Varsóban. Egyik testvére Jeromos jelentékeny szerepet játszott hazánk történetében Zápolya János alatt. 25 éves korában nagy utazásokat tett s ez alkalommal ismerkedett meg a híres rotterdami Erasmussal, a ki a különben is lelkeszi pályára készülő ifjút mélyebben belevezette a a theológiába. 1536-ban, miután nem fogadta el a cujavieni püspökséget s nyíltan kijelenté, hogy a római egyház kötelékéből kilép, eltávozott Lengyelországból s Németalföldre, Emdenben (Ostfriesland) telepedett le, a hol nemsokára az ottani kormányzó lelkészszé és superintendenssé nevezte ki. 1540-ben Angliába ment s itt szerezte az idegenek egyházát. A katólikus Mária trónraléptével kénytelen volt menekülni; Dániába ment, a hol azonban kálvini nézeteiért nem sokáig maradhatt s ismét Emdenbe tért vissza. 1556-ban hazatért Lengyelországba, a mennyiben ott az evangéliumi vallás mindinkább tért hódítván, szükséges volt az ő szervező munkásságára. Fő óhaját azonban, hogy t. i. a kálvinizmus Lengyelországban megszilárduljon, nem érthette el. Meghalt 1560-ban. Laszky jelleme, egész egyénisége kiváló példányképe úgy a szelidséggel párosult bátorságnak, mint a következetességnek, türelemnek és hazaszeretnek!

Utána *Szabó Antal* 3. é. th. olvasta föl *Kuthy Zsolt* 4. é. th.-nak ez alkalomra írt szép munkáját *Lorántfy Zsuzsánnáról*, a magyarországi reformáció ezen kiválólag rokonszenves alakjáról.

Lorántfy Zsuzsánnának az ó-kor Semiramisával, Lacaedemonia kiváló nő-alakjaival, Franciaország d'Arc Johannájával s a magyarok Zrinyi Ilonájával való párhuzamba állítása után hozzá kezd az életrajzi adatok leírásához. L. Zs. régi nemesi családból származott. 1616-ban ment nőül I. Rákóczy Györgyhez, mely házassági szövetség 4 fiuval lőn megáldva. Családi életök buzgó vallásosságról s igaz keresztyén lelkületökről tesz tanubizonyságot, s valóban egész házok Istennek háza, temploma volt.

Jóllehet amaz idő, melyben L. Zs. élt, a harci fegyverek kora volt, mindazonáltal a mély vallásos érzelmű nő e fegyveres mozgalmak közepette is a tudomány és igaz keresztyéni vallásosság terén kívánt hazájának szolgálni s férjével együtt le is tevő a sárospataki főiskola alapját. L. Zs. maga is bocsátott ki egy

irodalmi, illetőleg hittani munkát „*Mózes és a Prophéták*” czímmel; e művéért azonban rendkívül keserű fájdalmakat kellett szenvednie ellenfelei hivatlan kritikája miatt. Egyedül e rágalmozó tett volt képes ez ideig megzavarni tiszta családi életök nemes összhangját. Fiuk, György már fejedelem volt, az agg fejedelem pedig Zsigmond számára a lengyel koronát igyekezett megszerezni, ámde e szép tettében halála akadályozá meg.

L. Zs. férje halála után visszatér Sárospatakra s az itteni főiskolát fejedelmi bőkezűséggel újjászervezi.

Utolsó éveire rendkívül kínos szenvedések voltak ugyan fentartva, de még e keserű fájdalmak sem voltak képesek megtörni lelkének erejét. Fiának, Györgynek meggondolatlan politikája nem egy keserű órát szerzett a bánatos édes anyának. Már-már bekövetkeztek a döntő napok, melyek hivatva valának arra, hogy utolsó ítéletként felemeljék avagy végkép porba sujtsák a szerencsétlen fejedelmet, midőn a szerencsétlen édes anya teljesen megtörve sírba szállt 1660. április 18-án.

Ez életrajzi adatok előadása után — levelezései nyomán — jellemzi, mint hitvestársat, mint édes anyát, mint erényes, hazaszerető és mély vallásos érzésű nőt, majd a kínos szenvedések éveiben, a megpróbáltatások idején állítja elénk, midőn a férje és a saját művét már-már romba dőlő látja, midőn háza csillaga már-már halványodni kezd; de egyetlen levél sem maradt fenn tőle, mely csüggetegnek, elbizakodottnak, vagy épen kicsinyhitűnek festené. Valóban fejedelmi nő volt: szelid és jótékony a hatalom magaslatán, erős és rendíthetetlen a sors csapásai közt.

Dolgozatát azzal fejezi be, hogy e fenséges jellemnek méltán emelte a hálás kegyelet Sárospatakon azt a márványemléket, mely arra van hivatva, hogy az évek végetlen során át néma ajkakkal ugyan, de soha meg nem szünve lelkesítse a magyar nemzet hölgyeit, hogy egyszerűségben, családiasságban, jótékonyágban s Isten előtt való kedves dolgok gyakorlásában református egyházunknak eme messze kimagasló nő-alakját válasszák követendő mintául.

Az ünnepélyt *Nagy Sándor* főiskolai szénior, a társulat elnöke zárta be néhány perczig tartó lelkes és emelkedett hangon tartott beszédével, melyben mielőtt a társulatnak a nyilvánosság elé való lépésében rejülő célját érintené s mély köszönetét fejezné ki a művelt közönségnek, hogy érdeklődő lélekkel sereglett össze: egy pár pillanatot szentelt azoknak a magasztos eszméknek, melyek ezelőtt 379 évvel e napon merész repüléssel végig szárnyalták a félvilágot s világosságot gyújtottak abban.

A hálaadás, a magasztalás szavaival áll meg az emberi nemzet üdvössége fölött a legsötétebb éjszakában is féltő szerelemmel örködő Isten előtt a *második váltáság emez első hajnalán*.

Miként az első váltáságot, úgy ezt is az Urnak ígéje derítette föl, mely 1517. okt. 31-én a maga örökké ifju erejének egész teremtői fönségében járta át ezt a beteg világot, rámutatva az egyedüli orvosra, a ker. világ lelkére, a Krisztusra.

Krisztus ígéje csodákat mivel a reformátorok ajakán: a földi ember s élettelen teremtmények dicsőségséből kiragadva az emberi lelkeket, fölemeli a mennyei Istenhez, a ki egész teljességében nyilatkoztatta ki magát a Krisztusban ő általa. És így most is csak Krisztus által járulhatunk a mennyei Atyához. Nincs semmi szükség emberi közbenjárókra, mert egy a közbenjáró, a Krisztus s csak az ő benne vetett hit idvezit.

Ezt tanította, ezt tanítja s ezt is fogja tanítani mindvégiglen a ker. vallás kutfeje, a *szt. irás*. Ezért siettek a reformátorok az üdvösségnek tiszta forrásaihoz, s örvendezve merítették abból, felüdítvén emez élő viznek folyásával az elepedt lelkeket.

A hosszú évszázadok alatt hamisságban fogva tartott ige, a lelkek országában való józan haladásnak forrása a *szt. irás* ismét közkincsévé lesz az emberiségnek, föltárul a szabad vizsgálódásnak, az öngondolkodásnak fárasztó, de a dicsőség hegyére vezető útja s ez által a ker. világot villanyfolyamként átjáró szellemáradat indul meg; a lelkek lánczai lehullanak, összetörve hevernek a szabad gondolkodás korlátai.

Hiába zúgtak halált, kárhozatot a sötétség órállói a kegyelem választott edényeire, mert azokkal az Istennek lelke volt, az Istennek lelke pedig mindig lelki szabadságot teremt.

A hit, a lelki szabadság, a felvilágosodás birodalmában lángoszlopok gyanánt tündöklő reformátorokat, azoknak a lelki, szellemi kincseknek nemes gyümölcse, illetve hitőre, társa is fölkenet hőseinek vallja, hisz az uralkodó egyház által, az erkölcsi világ területén elrablott isteni s emberi jogok mellett bátran sikra szállanak; az emberi méltóság lealacsonyítására vezető bünbocsátó levelek árulgatása ellenében az egyedül biztos iránytűre, a *sz. írásra* bizzák magukat hangsúlyozva, hogy az Istennek lelki-kegyelmi ajándéka pénzen nem vétethetik, hiszen a bünbocsátat megnyerése ingyen kegyelemből történik, hiszen nem az akaróé, nem a futóé, hanem a könyörülő Istené.

Az erkölcsi világban így eltírott isteni jog mellett való lángbuzgalom egész természetesen vezeti át őket az emberi természetben gyökerező jog nyilvánulásainak megvédésére. Az Isten által szerzett, a Krisztus által megszentelt legnemesebb szív-szövetségnek, a házasságnak szabad érvényesíthetőségét kiterjesztik Istennek minden gyermekeire s nemünk szebbik felét fölsegítik az őt megillető, de igazságtalanul elrablott méltóságára.

A reformátoroktól a *szt. irás* mélyeiről fölszínre hozott drága gyöngyök diadalának emlékére üli meg a hittanszaki önk.-társulat okt. 31-ikét, szentül meg levén győződve arról, hogy csakis az evangéliomnak zászlaja alatt való lelkiismeretes küzdelemmel halad folyvást előre az emberiség a tökéletesedés nehéz, göröngyös utain, ama zászló alatt való küzdelemmel, melyet a reformátorok tűztek ki újra, mint a hitnek, lelki szabadságnak, felvilágosodásnak, józan míveltségnek lobogóját. S hogy ezekért a magasztos elvekért lelkesülnek a társulat tagjai, hogy előttök, a protestántizmus e százados sziklavárának gyermekei előtt, a kik mint a jövődőlkipásztorai a reformátorok *szt. örökébe* lépni készülnek — az Urnak tiszta, feddhetetlen ígéje igazságban hasogattatik: erről akartak bizonyosságot tenni épen a protestántizmus születésének nagy évfordulóján, föl akartak tekinteni a hálaadás szavával ajkaikon az üdv-történelem fölött hűségesen virasztó mennyei édes Atyához, a kinek dicsőség örökkön-örökké.

Mindezen felolvasások, előadások között pedig a főiskolai énekkar szerepelt gyönyörű összhangzattal előadott énekeivel s az egész ünnepélyt a közönségnek együttes éneklése fejezte be a 179-ik dicséret 10-ik versével.

Ez volt az ez évi reformációi ünnepély lefolyása debreczeni főiskolánkban, mely ellen talán csak azon egyetlen kifogást tehetjük, hogy kissé hosszú volt, mert két teljes óráig tartott el, de a mely nemes komolyságával, a fejtegetett eszmék és gondolatok tisztaságá-

val, minden jelenlevőnek figyelmét mindvégig le tudta bilincselni, úgy hogy ez ünnepély méltán csatlakozott a korábbi években tartott ilyen ünnepélyekhez s becsületére vált az azt rendezett theologiai nemes ifjuságunknak.

Referens.

Lelkész a lelkészhez.

A battonyai kerületben esett meg az a mulatságos eset, hogy a battonyai róm. kath. lelkész: *Németh* Sándor úr levélben megkereste a kúnágotai jeles ifjú ref. lelkészt, *Szabó* János urat, hogy a néppárti jelöltet, Balogh János káplán urat támogassa.

E levélre ifj. *Szabó* János ref. lelkész úr a következő szép és talpraesett választ adta:

Főtisztelendő Lelkész Ur!

Mélyen tisztelt Uram!

Becsés soraira válaszolva, mindenekelőtt is köszönetemet fejezem ki Főtisztelendőségének csekélységem iránt tanúsított szíves bizalmáért, s nagyrebecsült bizalmának megnyilatkozása után legyen szabad nekem is teljes őszinteséggel szólanom.

En a néppárt működését és céljainak egy részét a hazára nézve határozottan károsnak tartom. E párton levők vezérférfiainak többsége — nem tekintve a magyarság érdekét — nem fél szövetséget kötni legnagyobb ellenségeinkkel, a pánszlávokkal és dákorománokkal, sőt megkísérelték a szociálistákkal való barátságot is. Ilyen irányú pártot én, mint magyar ember, nem pártolhatok. A néppárti programot átolvastam s rá csak az az észrevételem, hogy az nem foglalja magában mindazon elveket, melyek a kath. nagygyűlésen pontokba foglaltattak s melyeket a néppárt teljes egészében magáévá tett. Hiszen e gyűlés azt is elhatározta, hogy csakis kath. egyéneket ültessenek minden hivatalra. Ekkor pedig vége van az erkölcsiségnek s e Krisztus ellenes törekvés sikere vallásháborút hozna a pártharcban már úgy is eléggé kimerült magyar hazára, a mely harcban a magyar a magyart csak azért pusztítaná, mert különböző templomokban imádják az Orökkévaló Istent. — Imé a léleknek tiszta és szent törekvését így szentségteleníténi meg a gyarló embernek elfogult gondolkozása és munkája! Krisztus Urunk vallása sehol sem parancsolja azt, hogy üldözzük felebarátainkat vallása miatt, sőt még ellenségeink szeretetére is kötelez.

A „Magyar Néplap“ vezércikkét is elolvastam, s rá csak az az észrevételem van, hogy a protestáns egyház tudta azt, még mielőtt a polgári házassági törvények meghozattak volna, hogy ezen törvények miatt sok anyagi veszteséget kell szenvednie s hogy sokan lesznek felekezetenküliek, csak hogy fizetni ne kelljen. De hiszen: „*A test nem használ semmit, a lélek az, mely megelevenít,*“ a ki egyházunkat csak azért hagyja el, mert adót kell fizetnie, s a ki csak azért tartozott eddig hozzánk, mert valahova tartoznia kellett, de különben lélekben sohasem volt tagja evangéliumi vallásunknak, — ha az ilyen hagyja el egyházunkat, örvendünk rajta, hiszen eddig sem tartozott hozzánk lelkileg! . . . S ha a protestánsok az elnyomatás ideje alatt tudtak panaszkodni s tudták kérni a teljes vallásszabadságot, most, a mikor vallásukat szabadon gyakorolhatják, erkölcsi kötelességök a teljes vallásszabadság érdekében minden áldozatot meghozni, még akkor is, ha minden vagyonukból kipusztulnak; mert annak a vallásnak, melyet csak a földi vagyon tart fenn, nincsen létjogosultsága a földön.

A valódi protestánsok tehát sohasem lehetnek követői a néppártiaknak. Én sem érzek szívemben semmi olyan hajlamot, mely vonzódnék az olyan irány felé, mely a szabad gondolkodás, a lelki szabadság lelánczolását czélozza. A magam vallásáért életemet is oda tudnám adni, de azért tisztelni tudom a más ember-társam meggyőződését is mindaddig, míg az a krisztusi szeretet törvényeit meg nem sérti. Mi kunágotaiak úgy gondolkozunk s azt tapasztaljuk, hogy habár különböző valláson vagyunk is, de egymáshoz igazi testvéri szeretettel vonzódunk. De ezen mi szeretetünknek nyilvánulása nem olyan, mint a délibáb, mely csak látszik, de a szomjuhozónak vágyát soha ki nem elégíti; hanem olyan, mint a forrás viz, tiszta és éltető! A kunágotai róm. kath. egyház érdemes lelkészét Ft. Gyenes Barnabás urat úgy ismerem, mint a ki teljes hittel és boldogsággal vonzódik vallásához, de össze tudja egyeztetni hithűségét a felebaráti szeretet szent törvényeivel. Ő, mint kath. lelkész, nyíltan kifejezést ad azon óhajának, mely az új törvények revisióját kívánja, de sohasem követheti azon emberietlen tant, mely Krisztus Urunk tanításával ellenkezik, s a mely tannak vezérelveit a néppártiak elzárva tartanak, hogy a szegény tudatlan népet néhány szép és hangzatos frázissal tereljék azon utra, a mely uton a vallási fanatizmus halad az Isten képére teremtett ember méltóságának a rovására!

Én őszintén bevallom, hogy a néppárt képviselő-jelöltjének munkáját és törekvését károsnak, veszélyesnek tekintem a fent említett okoknál fogva. — S ha Ft. Balogh úr Kunágotán programbeszédet tart, az ő érdekében semmit nem teszek s csak lelkészi állásának méltóságát tekintem, hogy ellene síkra nem szállok.

Ezeket kívántam Főtisztelendő Urnak becses levélre válaszolni, ki egyébként testvéri szeretettel vagyok Kunágotán, 1896. évi október hó 12-én

tisztelője
ifj. Szabó János,
ev. ref. lelkész.

IRODALOM.

Észrevételek.

(Nt. Szentkúti Károly urnak, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 25. számában — június 25. — megjelent könyvismertetésére.)

(Folyt. és vége.)

Ugy van Nt. úr!... azok a hajadonok, akik azon az esketésen megjelentek, ismerték legszebb társuk tragikumát, azoknak az éveknek szomorúságát, melyeket az első, széttépni kényszerült szerencsétlen házassága óta átélt, azzal az érinthetetlen erkölcsi tisztaság- és méltósággal, melyet benne mindenki becsült és tisztelt. Igaz részvét és barátság vonzotta oda, a mindkét nemű ifjúságot. De hát mikor az ifjak az esketésen megjelennek, vajlon érintlenül maradnak annak a kérdésnek önmagukban fejtegetésétől is: *Mi is az a házasság?* s mikor ez a gondolat netalán felmerül lelkökben: azonnal eltakarják magokat a szemérem figefalevelével? s ami a házasságban testi: azt távolról sem veszik észökbe, *érzékökbe?* Vagy nem foly az élet a hajadonok előtt is; és nem látják ők a napok és hónapok betelése után, hogy az ekkor meg ekkor megeskettetett hajadon már megfelelt a házasság azon céljának, mely a *fajszaporulatban* áll, életet adván a gyermeknek, ki a

házassági szeretet megtestesülése, s hogy ez annál erőteljesebb, annál életképebb, mennél inkább kifejlve és megőrizve volt a testerő — a házasság idejére stb. stb? De hát miért beszéljem én ezt Nt. úrnak, a ki maga is tudja s tudja vele más is, tudja mindenki, a ki a házasság felé csak közelít is, hogy az emberiség életének fenmaradása, nem az egyedülletben érhető el, hanem a házassági szövetkezetnek tulajdonítandó, hogy azt a síró cseppséget „nem a gölya hozza”. Azt a kezdetleg egészen érzéki szövetkezetet vallás-erkölcsi irányzással csak helyesen vezetni, csak megszentelni kell, az ember gyermekeiben gyönyörködő, egyedül szent Isten nevével!

Ne vélje tehát Nt. úr s utána a szemérmes olvasó, hogy az az esketési beszéd valami botrányos Zóla-féle termék. Nem is borították ott ujjait az arcukra a jelen-volt nők és hajadonok, hanem a szerencsétlen házasság elhárítására intézett reális beszédet, a helybenhagyás határozott arckifejezésével kísérték, melyből az a fel-tétel látszott, hogy ők olyan házasságra nem lépnek, mely a házasság már legkezdetlegesebb feltételének sikerét kétségessé tenné, hogy nekik csak olyan férj birhatja szívöket, a kit ők büszkeséggel uruknak nevez-hessenek; ők az emberiség fentartásában magát meg-dicsőítő Isten rendelkezésének: „gyümölcsözzetek” — megfelelni akarnak és tudnak.

De ha a lelkészi illem annyit és úgy mondani sem enged, oly specialis alkalommal se, az esketési beszédben t. i.: Nt. Sz. K. úr illemkövetelménye szerint — micsoda általánosságokkal kell megtölteni az esketési beszédet, hogy az mégis alkalmilag tanítson — a lakodalmas nép szükségletéhez képest? Akkor „a jó Révész Bálint” esketési imájából is ki kell törölni: „*Aldd meg őket magzatokkal, a szeretet élő zálogival* stb.” mert ez nem kevesebb mint amit én mondtam, hogy a házasság célja — szaporulat. De minden bizonynyal ki kell hagyni a bibliából az „Énekek-Énekét,” mely bármely szép költőiséggel s bármily fenséges czélből — oly érzékies szavakban és képekben festi a „vőlegény és menyasszony egymáshoz való szerelmét,” hogy az én néhány szavam ahoz képest — a zárdahölgy arcán sem okozhat pirulást, vagy bármely ártatlan szívben sebesebb dobogást. De hagyjanak ki minden ótestamen-tomi helyet is, melyben nemcsak érzéki érintések, hanem csattanós esetek is vannak, mint a sok közt: *Lóth és leányai* és a többiek, vagy csak *Ruth* és *Boáz* találkozása, melyből származott pedig *Dávid* családága, s ebből az a mi vallásalapító, örök magasztalásunk tárgya és életpéldányunk, az „*az emberfia Krisztus-Jézus*,” hagyják ki és ne tanítsák sem fi, sem leány-gyermekeknek a *tizből*, a *VII-ik*, *X-ik parancsolatot*, a bibliai történetekből *Potifárné és József* jelenetét sat., de ne is olvastassák még az új testamentomból se azon számos helyeket, melyekben a „*paráznaság*”-ról van szó; hagyják ki a heidelbergai kátéből is a VII-ik parancsolatot tárgyzó kérdés magyarázatát, mert az mind felkölti az olvasóban, tanítványban e kérdést: *mi az a paráznaság?* Pedig már a kérdésben, ha a feleletre nem gondolunk is, több lesz a szüzies szemérem megsértése, mint az én egész beszédem tartalmában; pedig már Nt. Sz. K. úr ebben is érzi azt, „*hogy ilyen themá-ról röstelnék beszélni s a feleket is feszélyezni!*”

Bizony . . . bizony Nt. úr úgy látszik, hogy ön is azok közé tartozik és sokakat akarna magával vonni, olyanokul, „a kik megszürik a szunyogot, a tevét pedig elnyelik.”

A „IX. Beszéd,” mely „papsarja előtt tartott száraz okoskodás”-nak van jellemezve a bírálat által: figyelmes olvasó előtt majd nem lesz olyan száraz okoskodás, milyennek valamely „diabolus rotae,” — ki nek feladata csak a hibákat keresni — akarja tartatni, hanem az lesz, ami valóban akart lenni: a házasság nélküli élet ridegsége és követésre nem érdemes viszonyai helyett, a házasság életben a családi boldogság, különösen is a prot. papi családban megszentelő viszonyok rajzolásával — az eskető lelkész, — rokoni legbensőbb érzéssel adható, életirányzó utasítása. Az a szív, mely azt nem érzi, a mi nemes és boldogítani képes érzés abból a beszédből árad . . . bizony fájdalom — az a szív — száraz és sajnálni való rideg. Mentsd meg Uram Isten ettől — a *papsarjakat*; de az eskető lelkészeket is!

A „X. Értekezés az 1791. századik évfordulóján,” szintén aligha lesz, figyelmesebb olvasás után: „nehézséges és egyáltalán nem népszerű felolvasás;” hanem annak a magyar prot. érdekből nagy fontosságú törvénynek, zsinatnak emlékére szentelt ünnep czélját szem elébe terjesztő — *szükséges ismeretadás* . . . egy vallás- és egyháztörténet — dióhéjban, az idő korlátozó rövidege miatt; de általánosan és a hol kell, még különösen is előadva az ismeretet, a melylyel kell birnia egy ünneplő közönségnek, mely tudatos, fenkölt lélekkel akar ünnepelni.

Általában Nt. Sz. K. úr bírálatára menetéből azt a tudományt lehet meríteni, *miként nem kell bíráltni*, hogy a hibákat különösen keresgélő bírálat — nagyon czéltévesztett, legkülönösebben az által a czélzatosság által, ha a kontextus ismertetése, — tehát összefüggés nélkül szakít ki egyes helyeket s így állítja fel kárhözható itéletét; különösen pedig, ha politikai munkák bírálatában egészen *ihletetlenül* és *illetetlenül* hagyja magát a hazafi lelkesedés magasztos érzetétől, sőt ezt mint teremtő erőt, nem is igyekszik még csak meg is látni stb.

Nem is beszélek erről többet, mert fáj nekem, ha valaki készakarva, ridegen elzárkózik az üdvözítő hazafi érzelmek elől . . . készakarva mondom, mert nem hiszem, hogy Sz. úrban, de csak egyetlen ref. lelkészben is hiányozzék az az édes, az a kiirthatatlan érzés, mely a magyart, minden életpályán és minden életviszonyok közt kíséri, mint árnyék a testet sat. Hát miért nem veti el azt a csuf pápaszemet, mely nem engedi, hogy meglássa a bírálat tárgyának szülő és éltető erejét!

Hanem, ha egészben tévesztettnek látom is Nt. Sz. K. úr bírálatát, mégis, mint elől mondám, tartozom köszönettel neki; s nemcsak azért a mit már ott említettem, hogy ti: a bírálat által felszerkenti könyvecském iránt a figyelmet, gyakorló lelkészeinkben a kívánatos érdekeltiséget arra nézve, hogy közvetlen olvasás által győződjenek meg arról: *Mik és miként vannak hát abban a könyvben megírva?* . . . mert oly értelmi színvonalon álló közönségnek, a milyennek az a kiadással kiválóan szánva volt, a prot. lelkészi karnak, az olvasni-vágyó laikusoknak, nem egy rövid bírálat, mely a szerző szellemvilágába be se hathatott, adja meg a helyes ismeretet, hanem a *közvetlen és alaposan beható olvasás*, mely a bírálattal összehasonlító tanulmányozással még teljesebb értékűvé válik . . . hanem azért és mindenekfelett azért tartozom neki köszönettel, hogy olyan hasznosságát fedezte fel az én könyvemnek, a melyet én annak még gondolatban sem tulajdonítottam de amit ő abból kiolvasott: „jó lesz a késő utódok historikusainak,

mert kiolvashatják belőle: milyen volt a XIX. század végén a magyar ref. nép és papság legnagyobb részének politikai felfogása és hite.” Na hát, ha erre jónak tartja könyvemet, akkor én csakugyan többet értem el vele, mint amennyi szándékomban volt; mert csakugyan jelentékenyebb érdem, jövő századok historikusainak kuforrásul szolgálni, mint „Jövő század regényét” írni, tehát a nemzet koszorus nagy regényíróját felülmultam — hasznosságban. Az igaz, hogy neki nemzeti ajándékot adtak s könyvei különböző kiadásokban forognak az olvasó közönség kezén; az én „Emlékezés”-emből pedig az egész „Dunántuli,” „Dunamelléki” és „Erdélyi” egyházkerületekből 1, mondd egy füzött példányt vetek meg — talán ezt is emlékezésül — az utókor számára, mely aztán abból majd csakugyan méltányolja azt a használhatóságot, melyett benne Nt. Sz. K. úr a millennium esztendejében felfedezett. Igen a jövő, késő-késő nemzedék nekem, emlékemnek megadja a borostyánt; könyvem után pedig hajhászatot indít, mozgásba hozza az antikváriusokat s mesés áron fogja hagyatékomból unokáim-unokáinak stb. hagyatékából megvenni s ezerizi maradékaim gazdagok lesznek, az én — az ő rég-porló ősiük munkája után. Bizony! . . . „difficile est satyram non scribere.”

De hát térjünk a keserű mosolyt csináló tréfából — a komoly lehetőséghez. Igen . . . ha látni fogja a késő nemzedék a XIX. századvégi ref. papság nagyobb részének *politikai felfogását és hitét* — nem válik szégyenére a mi korunknak; mert az a politikai felfogás az most, a mire századok kedvező vagy kedvezőtlen történetei, de különösen az 1848—49-iki dicső, s az ezt követő nagyon szomorú történetek oktatták, hogy: *szerezse ezt a kedves, ezt a sokat szenvedett hazát és nemzetet, a magyar szív megteljesedett érzésével és meg nem vesztegethető szent ragaszkodásával*, mint a mely érzi mélyen, legmélyebben, a mit a *költő-proféta* mondott: „A nagy világon e kívül, Nincsen számodra hely” sat. Tehát, hogy ennek a nemzetnek, ennek a hazának megmaradásáért, fejlődéséért, szabad és független élete teljességeért „nemcsak megköztetni, de meghalni is kész” ez a XIX. századvégi ref. papság, mely abban apostola is — a népnek. Igen . . . ezt a missiót érzi és teljesíti ennek a ref. papságnak — *legnagyobb része*. Ez ennek politikai hitvallása; s minthogy becsüli *nagy történeteit*, az ezeket — a nemzet — megtartó és megszentelő Isten ihlete és vezérlete alatt alkotó *nagy férfait*, mint életpéldányokat: az irántok való tiszteletben és általok kimutatott úton vezérli a rábizott népet is . . . és ez követi a vezéreket. Ha ezt a politikát olvassa ki az én könyvemből „a jövő historikususa”, minthogy az én, oly irányú és tartalmú lelkesedésem csakugyan is meg van benne írva, a melyben éltem mint gyakorló-, s a melyben akarok meghalni, mint nyugalmazott lelkész is . . . több érdeme lesz könyvemnek, mint a melyet én annak tulajdonítottam, ki — megvallom — habár foglalkoztam is nemzetem, hazám történetével, távol állok a történetíróság azon megtisztelő jelentékenységétől, hogy csak képzelné is tudtam volna, hogy a jövő nemzedék historikusainak — *én szolgálatok kuforrást!* De hát legyen nt. Sz. K. úr önkénytelen — *ha nem gúnyos* — dokszologijája szerint! Vajha azonban csak e most élő nemzedék és maga Sz. K. úr venne abból valami, e mi korunkban is elkélő, szükséges lelkesedést!

Az a XIX. századvégi hit? a melynek én könyvemben csak valamelyes sejtelmét szolgáltattam, de a melynek, az én vallásos meggyőződéseim szerint, nem-

csak a lelkésznek, hanem minden protestánsnak is minden időben szívében-lelkében kell élnie — az az *élőhit*, mely Krisztus megváltó tudományában hirdetve, életpéldájában igazolva van: „Nem minden, a ki ezt mondja Uram! Uram! — megyen be mennyországba, hanem a ki cselekszi az én mennyei Atyámnak akarátját”; s erre a *hitre* nem lehet ma sem farizeus, misztikus, vagy pietiszta külsőségekkel felemelkedni; hanem az élő Istenben, az emberiség közös Atyjában való hitből származó *mnunkás szeretet* által, mely kizárja a dicsekvő kegyesség érdemét, de követi az ember-testvérségben önmagát megdicsőített J. Krisztust; a mi által leszünk, lehetünk „Krisztus atyjafiai.”

Ha hát, ez a *hit* van meg abban az én könyvecskémben és ha csak halovány színekkel festve is, — a mint érzem, hogy *csakugyan megvan*; és ezt látja abban a késő nemzedék hit-történése is (jobban szeretném, ha a most élők már látnák, hogy e „fűség vételére váltattak meg“ Gal. 4: 25.) s csakugyan értesülne hát az utókor, — a mit a mostani kegyes szkeptikusok nem tudnak látni — hogy ilyen volt a XIX. századvégi ref. papság hite . . . bizony, nagy volna az én örömöm, mert azt érezném, hogy nemcsak magam állottam a valódi felvilágosodott keresztyén lelkészség színvonalán, hanem megvolt az a nemes törekvésem is, hogy mások, a velem együtt futók is, eljussanak oda, arra a közös színvonalra. Akkor én is, ők is jól hallottuk volna az apostol intését: „Teljesítetek be az én örömömet“ — Filip. 2: 2. — akkor volnának a népnek „Mózesi és prófétái, a kikre hallgassanak“ — Luk. 16: 29.

Tartok tőle, hogy az én könyvem nem éri meg azt a neki tulajdonított értéket, a nt. Sz. K. úrféle bírálattal bizonyosan nem éri el. Egyet tudok csak, hogy közrebocsátásában *czélom jó volt*.

Debreczen, 1896. június 28.

Bartha Mór,
ev. ref. nyug. lelkész.

ADATOK

a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez.

40. Adatok a belényes-ujlaki ev. ref. egyház történetéhez.

Belényes-Ujlak Biharmegyében fekszik a Fekete-Körös mentén. Közigazgatásilag a belényesi szolgabírói járáshoz van beosztva. Mint egyház a nagyszalontai ev. ref. egyházmegyébe van kebeleztve, így a tiszántúli ev. ref. egyházkerület főhatósága alá tartozik (1822. előtt a bihari egyházmegyéhez tartozott).

A belényes-ujlaki ev. ref. egyház megalakulása idejét, adatok hiánya miatt, biztosan nem lehet tudni, csak sejteni lehet, hogy az 1690—1710. körül már anyaegyház lehetett, mivel az 1765-ik évben kezdődött halottak anyakönyvében 85 éves halott is van bejegyezve. Mint község a reformáció ideje előtt fennállott, bizonyítja a templom nyugati falának régi stílbani építése.

Belényes-Ujlak földesurai voltak: a 18-ik században Gálfi György, azelőtt lehet a Kornizsok, 1748 előtt, nem tudni mennyi ideig, a n.-váradai római katolikus püspökök. 1748-ik évtől a mai napig a görög kath. püspökök.

Templomát az 1813-ik évben bővítette ki.

A templom alakja 1813. előtt végül köralakú volt. Hihetőleg gör. keleti vallásúak temploma volt. (A b.-ujlaki ev. ref. egyház templomának egyrésze, az eleje, a közép-korból való. K. Nagy Sándor Biharvármegye története

földrajzi könyve szerint.) Az újabb katedrát S. Simon János saját költségén készíttette 1855-ben.

Harangja 3 van. Az egyik 1631-ben készült. Körirata ez: Spectabilis ac magnificus Sigismundus Kornis de Ruszka anno domini 1631. 24. julii. A betűk fordítva vannak a harangon, csak tükörből olvashatók el. Hogy honnan került e harang Ujlakra, nem tudhatni. Többféle monda kering a nép száján, melyek közül néhányat felemlíték. Első szájhagyomány ez: József császár — Mária Theresia fia — idejében a bélfenyérik, kevés család híjjával, katolizáltak (azelőtt mind reformátusok voltak). A bélfenyéri Szabó-család tagjai, nem akarván bevenni a katolikus hitet, Ujlakra költöztek, hozván magokkal e Kornizs-féle harangot, de hogy mikor? nem tudni. Másik szájhagyomány az, hogy a futáskor — hihetőleg a török előtti futáskor — az úgynevezett Rétfelhidegágban a mostani lelkészi és tanítói földek végénél lévő tóban rejtetett el a menekülők által két harang, innen vétetett volna ki a Kornizs-féle harang. Mondják azt is, hogy a szentmiklósi török őrtorony romjai alól ásták ki az ujlakiak e harangot. Hogy melyik igaz a mondákból, nem tudhatni. A régi Kornizsok Szentmiklós vidékén lakhattak. Kastélyuk romjait még most is mutogatják. Szerintem a Kornizsok kastélya tornyának harangja lehetett e mi ó-harangunk. Hogy honnan és mikor került Ujlakra, bizonyosan nem lehet tudni. Csak annyi igaz, hogy ez volt a b.-ujlaki ev. ref. egyház első harangja. A másik harang 1797-ben készült. Körirata ez: Fusa pro Ecclesia Reformata Rosnoviensi Eperjes 1797. Az anyakönyvben ez a feljegyzés olvasható e harangról: „1797-ik esztendőben kurátor Balla István uram eő kegyelme új harangot öntetett a b.-ujlaki szent Ecclézsia számára Rozsnyó-Bánya kir. város lakosa nemzetes Kerekes János uramnak nemcsak szolgálatja és közbenjárása által, hanem Isten dicsőségéhez és eccleziánkhoz való buzgósága által, mert a harang 101 fontot nyomott, koronája került 8 rhénus forintjába eő kegyelmének, mégis mindazon által vett a harangért csak 101 vonás forintokat és 18 dénárokat, a többit az eccléziának elengedte. A melyért mi is szívességgel és háládatossággal tartozunk mind magához, mind utána következő successoraihoz. Jegyzés, vagy emlékezet. Feljebb említett Nemzetes Kerekes János uram Eperjesen öntetvén meg a mi harangunkat, az harangöntő azt gondolván, hogy a Ref. rozsnyói Ecclézsia számára önteti, ily írást tett harangunkra: Fusa pro Ecclesia Reformata Rosnoviensi. Eperjes 1797, per Franciscus Lecherer, holott pedig Rozsnyón reformata ecclézsia sincsen.”

Kerekes János sajátkezű írásával anyakönyvünkbe a következő van írva:

Én Rosnyó-Bányán lakozó Kerekes János vallom, jó lelkismerettel és Inctálom, hogy ezen harangot nem a rozsnyói, hanem a b.-ujlaki reformata szent ecclézsia számára készíttettem, az melyet az árát is felvettem idest szazegy vonás forintokat és 18 denárokat. Laus Deo semper Kerekes János mpr.

A harmadik harang felirata a következő: Isten dicsőségére öntette a b.-ujlaki helv. hitv. egyház 1867-ben. E harangot öntötte Hüller Ignác Ujbécsben és új modor szerint felszerelte Pozdech József Pesten. E harang megszólalt 1867. november 17-én, mely vasárnap újbóri úrvacsora-osztás napja lévén, lelkész alapigéül Zsoltárok könyve XCV. r. 1. 2. verseit vette fel. A harang vas koronájával együtt 5 mázsát nyom.

Az 1809-ik évben lelkek száma volt 399, szül. 21, copuláltak száma 12, meghalt 14. 1810-ben lelkek

száma 393, sz. 21, cop. 7, meghalt 21. 1811-ben lelkek száma 407, szül. 20, meghalt 15, cop. 11. 1815-ben lelkek száma 419, sz. 20, mh. 19, cop. 7. 1818-ban lelkek száma 421, sz. 20, mh. 9, cop. 7. 1821-ben lelkek száma 436, sz. 24, mh. 6, cop. 2.* Most a lelkek száma 877, szül. 37, meghalt 22, copulált vagy egybekelt 5 pár.

Lelkészek voltak: 1765—1777-ig Szoboszlai János, 1777—1787-ig Szirácz János, 1787—1792. Samodi János, 1792—1805. Zelizi Márton, 1805—1809. Borbély János, 1809—1847. Samarjai János ki itt is halt meg 1847. april 21-ik napján, 1847—1849. Szakács Zsigmond, ki is neje és szülei látogatására Komádiba utaztában Tenkén cholera-ban meghalt. 1849—1851. Gergely Sándor, ki előbb n.-váradai korrektor, később lessi lelkész lett. 1851—1863. Böszörményi Pál, egy igen szép tehetségű s költői lelkű férfiú, kit az élet csapásai már élete delén megtörttek. Innen Bajjra ment s ott halt meg. 1863—1880. október 17-éig idősb Vállaji Sipos János, ki született Kecskeméten nemes Vállaji Sipos Gábor és nemes Baky Lidia szüleitől, az 1808. év június 17-ik napján. Tanulását szülőföldjén kezdte 1814-ben, 1824-ben lett debreczeni theológus, 1830-ban érmihályfalvai iskolaigazgató, 1832-ben békési segédlelkész, 1834-ben sonkolyosi lelkész, 1839-ben szakállai, 1843-ban remetei, 1859-ben bajji, 1863-ban b.-ujlaki lelkész lett. 46 és fél évig lelkészkedett. Lelkészsége idejében szellemi és anyagi haladás volt tapasztalható az egyházban. Kis egyház lelkésze volt, mégis mindkét fiát lelkésznek képezte ki. (Az egyik fia Vállaji Sipos Imre belényesi lelkész, a másik az utódja lett.) 1880. okt. 30-ától 1881. jan. 30-ig ideiglenes lelkész volt Vállaji Sipos János. Megválasztott rendes lelkészül 1881. január 30-án, azóta itt lelkész a mai napig. 1765—1896-ig ez egyháznak 11 lelkésze volt.

Tanítók voltak: 1773. Vecsei István, 1781. Sáradó Mihály, 1793 körül Simon Mihály, 1809 táján Kenyeres Pál, 1813 körül Tevarnai István, 1826—1829. Dévai Bálint, ki tárkányi, fenesi és zsadányi tanító lett, itt is halt el mint leánytanító késő vénységben; 1829—1832. Derecskei Beniamin, 1832—1835. Kúti Ferencz, ki mint esperesileg exmittált, E.-Gyarakon paptanító lett, később pedig Feketetőton, a hol meg is halt. 1835—1837. Rózsi János, 1837—1844. Báthori István, 1844—1848. Tóth Pál, 1848-ban Marosi Pál, ki honvéd lett s a csatában esett el. 1849-ben egy Erdélyből menekült Kádár Mihály nevű ember lett tanító. 1850—1860. Kántor László, 1860—1862. Debreczeni József, 1862. Sós Mihály, 1863. Bor Péter, 1864. ifju Gál Mihály, 1862—1868. Szöllösy István, 1868—1870. ismét Debreczeni József, 1870—1875. Matolcsy Gyula, 1875—1891. Kerékjártó Mihály. Itt halt meg s temettetett el. 1891. szeptember 1-én lett tanító Fábrián László. Jeles tanító volt, de elméjére homály borult. Ily jótanítója még nem volt a b.-ujlaki egyháznak. 1894-ben ideiglenesen 8 hóig tanított a lelkész, 1894. szept. elsején ideiglenesen tanító lett Katona Sándor debreczeni tanítóképezdei növendék, 1895. szeptemberben megválasztott Kis-Jenőből Matolcsy Gyula. Tanító volt 1773-tól 1896-ig, 25.

Szent edények: 2 úrasztali tányér, egyik 1770-ben, a másik 1725-ben készült. Van egy boros kannája és egy mázos cserépkorsója évszám nélkül. Van két pohár, mindkettő czinből, az egyik bearanyozva. Az egyik 1750-ben készült. A másik, az aranyozott, 1799-ben készült s a n.-zerindi szent eccléziájé volt, N Z R SZ E

* 1765—1796. 1799—1803. Sonkolyos Belényes-Ujlak leányegyháza volt.

felírás lévén látható rajta. Hihetőleg Böszörményi Pál az ötvenes években kérte e szent poharat nagybátyja által, ki nagy-zerindi pap volt, a n.-zerindi egyháztól. Van még egy kerek fa tál a szent kenyér felvágására. Keresztelő kanna 1765-dik évben vétetett predikátor Szoboszlai János által. Van 3 nagy fehér abrosz-terítő rojtokkal ellátva. Egy tarkás és 3 fehér kis terítő és egy veres csikos. Egy arany virágos, egy czifra virágos abrosz-takaró és virágtalan, összesen 11 darab. Az úrasztala egy kerek fa-asztal. Van még két kés a szentkenyér felvágására.

A *magtár* alakult az 1861. évben. Böszörményi lelkész már az előző években a magtár felállításának szükségét a szöszékből is fejtegette. Reginer János róm. kath. vallású jegyző vetette meg a magtár alapját, egy köből búzát adván a magtár alapjául; lelkész adott 2 vékát, ehhez adakoztak a hívek, úgy hogy már 1861-ben 8 köből 2 véka lett a magtárban. 1862-ben már 22 köből tengeri lett. A búzát eladta az egyház s tengerit vett rajta, mert azt tavasszal inkább kivették a hívek. Most a tőke 50 köből. Kamatja az egyház szükségére fordított és fordíttatik.

A *pénztár* alakult szintén 1861-ben. Az egyházat gyámolították: gör. kath. püspök Vulkán Sámuel, ki nemcsak Ujlakon, hanem egész uradalmában a gondnokoknak s egyházfiaknak minden úrbéri tartozásaikat elengedte, ha t. i. hozzá ez iránt minden évben folyamodványt adtak be. Az 1822-ik évben épült torony fedeléhez szükségelt fákat ingyen adta, s bármikor kért tőle az egyház épületfákat, folyamodványra szívesen adott ingyen. Belényesi lakos, csendbiztos Gál István özvegye végrendeletileg hagyott 100 forintot váltó cédulába, mely összeg a templom fala javítására fordított 1861-ben. Lőre Mihály özvegye adott 20 o. é. frtot. A község malmának telekje az 1862. évben eladatván, annak árából 60 o. é. forint a községi előljáróság által az egyháznak adományoztatott. Az 1878. évben néhai Szabó Péter örökösei adományoztak 47 frtot. 1871-ben az államkölcson a község által az adóhivataltól kivéttvén, 478 frt az egyháznak adatott. A pénztár állása most 600 forint, volt már 1400 forint is, de a mult évben épített lelkészlak tetemes költségbe kerülvén, sokat felemésztett tőkepénzünkből.

Sipos János,
ev. reform. lelkész.

(Vége köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Id. ORBÁN JÓZSEF.

1818—1896.

Egy zajtalanul működött, nemes élet aludt ki e hó 4-én éjjel Debreczen város egy csöndes kis házában, hová majdnem félszázadig tartott munkásság fáradalmait kipihenni, a reá még kimért hónapokat, vagy éveket leélni vonult vissza hű nejjével s leányával együtt a sárospataki főiskola érdemekben gazdag volt tanára, Orbán József, lapunk felelős szerkesztőjének szeretve tisztelt apósa.

A fájdalom és gyász ez első pillanataiban nincs lapunk szerkesztője abban a helyzetben, hogy az elhunyt tiszta, puritán jellemét, a magyar ref. tanügy és egyház körül 43 éven át teljesített hű szolgálatát hűen vissza-

tükröző életrajzot adjon; ezt egy más alkalomra tartja fenn, mert érzi, hogy ezzel tartozik a prot. sajtó az elhunyt emlékének épúgy, mint az általa híven szolgált egyháznak és iskolának.

Mindössze a megboldogultnak főbb életrajzi adatait foglaljuk össze a következőkben:

Orbán József született 1818. nov. 21-én Nagy-Barczán, Borsodmegyében, tehát pár hét múlva töltötte volna be életének 78. évét. Edes atyja református tanító volt ugyanott, ki felismerve kis fiában a tehetséget és szorgalmat, a sárospataki Alma Mater falai közé vitte, hol egyike lett a legkitűnőbb tanítványoknak. Szorgalmát, előhaladását és erkölcsiségét a széniori méltósággal jutalmazta a főiskola, a mi akkori időben pályavégzett theologus ifjúra a legnagyobb kitüntetés volt s anyagilag is nagyon előnyös, mert külföldi egyetemek látogatását tette lehetővé a szegény, de tehetséges ifjakra. Orbán József is e célra használta a főiskola kitüntető megbízását; a külföldön tanulmányait kiegészítvén, visszatért hazájába s 30 éves korában a miskolczi ev. ref. gymnasiumhoz hivatott meg tanárnak, bizony szerény fizetésre. De őt az is kielégítette, mert szolgálhatott az általa haláláig oly forrón szeretett protestáns tanúgynek, s elvehette szívének eszményképét, jóban-rosszban életének azóta is hű osztályosát, *Terhes Rózát*, a század elején elismert írói névvel bíró *Terhes Sámuelnek* leányát, kinek gyöngéd hitvesi szeretete, áldott lelke 43 évi házasság boldogságát juttatta neki osztályrészüln.

A miskolczi gymnasium jeles ifjú tanára csakhamar magára vonta a sárospataki főiskola előjáróságának figyelmét s 1861-ben annak az Alma Maternek tanára lett, melynek nevét még a halála előtti napokban is áldó kegyelettel s hálával emlegette. Előbb, mint gymnasiumi tanár működött ottan, majd az akadémiára vitték föl, hol nyugalomba vonulásáig az egyetemes történetet, majd az egyetemes európai jog- s a magyar alkotmány- és jogtörténetet tanította.

E sorok írója egyike volt hálás tanítványainak, kik lelkesedve hallottak gyönyörű előadásait, különösen kedvelt tárgyából, az egyetemes történelemből, s tisztelettel, szeretettel környezték az érdemekben gazdag férfiút, épúgy, mint az iskolai előjáróság és a polgárság is. Nem kereste a népszerűséget, de egyénisége előtt önként hódolt meg az emberek rokonszenve; nem hajhászta a kitüntetéseket, kerülte a feltűnést, zajtalan volt egész működése, de megnyerte a legnagyobb kitüntetést: tanítványainak, tanártársainak, előjáróságának s minden ismerőjének igaz nagybecsülését.

43 évi ilyen működés után, érezve testi erőinek hanyatlását, 1891-ben vonult nyugalomba. 1895-ben költözött át Sárospatakról Debreczenbe, hogy közelebb legyen két szeretett gyermekéhez s azok családjához: *Ennéhez*, ki dr. *Baczoni Lajos* jogtanár neje, s dr. *Orbán József*hez, ki a debreczeni ügyvédi kar egyik rokonszenves tagja. Harmadik gyermeke, *Róza*, velük lakott a családi körben, dr. *Orbán Barna* pedig körorvos Sajó-Szentpéteren.

A nyugalom éveit nem sokáig élvezhette. Szellemi erői ugyan mindvégig épen maradtak, de testi erői folyton, habár lassan hanyatlottak, míg végre e hó 2-án hirtelen agyszélhűdés érte s rövid pár napi szenvedés után e hó 4-én elhunyt.

Orbán József értékes irodalmi működést is fejtett ki úgy a tanügyi, mint az egyházi és iskolai hírlapirodalom terén is. E működésének, valamint *Kazinczy Gáborral*, *Tompával* és *Lévayval* való összeköttetésének bővebb méltatására a legközelebbi alkalommal térünk vissza. a. a.

A család a következő gyászjelentést adta ki: „Mély fájdalommal jelentjük a felejtethetlen jó férj, szerető edes atya, nagyatya, testvér, após, sógor és rokonnak, *Orbán József* sárospataki főiskolai nyugalmazott akadémiai tanárnak életének 78-ik, boldog házasságának 43-ik évében f. é. november 4-én, rövid szenvedés után történt csendes elhunytát. A boldogult földi részei f. november hó 6-án, pénteken d. u. 3 órakor fognak az árok-utczai 844. számú háznál tartandó ima után a Kossuth-utczai temetőben örök nyugalomra tetetni. Debreczen, 1896. november hó 6. Bánatos özvegye: Orbán Józsefné, Terhes Róza. Gyermekei: Orbán Emma, férjével Dr. Baczoni Lajossal és Jolán, Sára, Ferencz és Sándor gyermekeivel; Orbán Róza; Dr. Orbán József nejével Peleskey Rózával, Jolán és Judit gyermekeivel; Dr. Orbán Barna, nejével Mándy Ilonával. Testvérei: Orbán Juliánna özv. Kazinczi Nagy Mihályné, gyermekeivel: Kazinczi Nagy Józseffel és családjával; Orbán Mária özv. Terhes Lajosné, gyermekével Terhes Lajossal és családjával. Testvérének gyermeke: Orbán Juliánna özv. Bátky Abelné családjával. Áldott legyen emlékezete!”

Az elhunyt jelesnek temetése tegnap délután, a gyászjelentésben kitett időben, Debreczen város intelligenciájának méltó részvéte mellett folyt le. A kicsiny udvarnak minden zugát betöltötte a gyászoló közönség, melynek sorában ott láttuk a koporsó mellett állani a sárospataki főiskola küldöttségét, mely Radácsi György közigazgatóból, Szinnyi Gerzson akadémiai, Szívós Mihály, Maklári Papp Miklós, Kiss Elek gymnasiumi tanárokból, Putnoki Pál főiskolai széniorból és László Andor joghallgatóból állott. A debreczeni főiskolának talán nem volt tanára, ki meg nem jelent volna e végtisztességtételen. A főiskolai énekhar szép gyászdalának elzengése s egy közének után az elhunytnak Sárospatakon volt tanártársa, jelenleg debreczeni lelkész, Mitrovics Gyula mondott gondolatokban gazdag, az elhunytnak áldó emlékezetét szépen jellemző, az imádkozónak meghatottságát is híven feltűntető imádságot, s kikísértük halottunkat a Czegléd-utczai temetőbe, hol immár csöndesen nyugoszik szépen megfutott életének fáradalmi után a hazai protestáns egyház és iskolaügy ezen egyik nagy bajnoka. Áldjuk hű emlékezetét!

— **Érdekes külföldi vendég a debreczeni főiskolában.** *Fermaid Károly*, az egész földi világra kiterjedő keresztyén ifjusági társulatok központi titkára Genfből, ki 14 esztendővel ezelőtt már járt hazánkban, az idén ismét fölkereste Magyarországot a szövetség két más tisztviselőjével együtt s megfordulván Budapesten és Kolozsvárott, folyó hó 5-én délután Debreczenbe érkezett, hol a vasutnál Csiky Lajos theologiai dékán két hittanhallgatóval várakozott reá. Délután 5 órakor kellő előintézkedések után, a főiskolai ifjuságból alakult népes és rendkívül melegen érdeklődő gyűlés fogadta az akadémiai VI. teremben a neves külföldi vendéget, kit a már említett theologiai dékánon kívül Sass Béla akadémiai igazgató, dr. Erdős József theologiai, dr. Bartha Béla és dr. Kérészy Zoltán jogakadémiai, S. Szabó József és dr. Peczkó Ernő főgymnasiumi tanárok vezettek be az ifjusági gyűlés körébe. A theologiai dékán bemutatván a külföldi vendéget, a lekötelező modorú férfiú beszélni kezdett angol nyelven az ifjusághoz, az idő rövidségére tekintettel csak főbb vonásokban ismeretvén a keresztyén ifjusági egyesületek célját, alapelveit s az ifjuság szellemi, erkölcsi, anyagi és társadalmi

száma 393, sz. 21, cop. 7, meghalt 21. 1811-ben lelkek száma 407, szül. 20, meghalt 15, cop. 11. 1815-ben lelkek száma 419, sz. 20, mh. 19, cop. 7. 1818-ban lelkek száma 421, sz. 20, mh. 9, cop. 7. 1821-ben lelkek száma 436, sz. 24, mh. 6, cop. 2.* Most a lelkek száma 877, szül. 37, meghalt 22, copulált vagy egybekelt 5 pár.

Lelkészek voltak: 1765—1777-ig Szoboszlai János, 1777—1787-ig Szirák János, 1787—1792. Samodi János, 1792—1805. Zelizi Márton, 1805—1809. Borbély János, 1809—1847. Samarjai János ki itt is halt meg 1847. april 21-ik napján, 1847—1849. Szakács Zsigmond, ki is neje és szülei látogatására Komádiba utaztában Tenkén cholera-ban meghalt. 1849—1851. Gergely Sándor, ki előbb n.-várad-i korrektor, később lessi lelkész lett. 1851—1863. Böszörményi Pál, egy igen szép tehetségű s költői lelkű férfiú, kit az élet csapásai már élete delén megtörttek. Innen Bajjra ment s ott halt meg. 1863—1880. október 17-éig idősb Vállaji Sipos János, ki született Kecskeméten nemes Vállaji Sipos Gábor és nemes Bakó Lidia szüleitől, az 1808. év június 17-ik napján. Tanulását szülőföldjén kezdte 1814-ben, 1824-ben lett debreczeni theologus, 1830-ban érmihályfalvai iskolaigazgató, 1832-ben békési segédlelkész, 1834-ben sonkolyosi lelkész, 1839-ben szakállai, 1843-ban remetei, 1859-ben bajji, 1863-ban b.-ujlaki lelkész lett. 46 és fél évig lelkészkedett. Lelkészsége idejében szellemi és anyagi haladás volt tapasztalható az egyházban. Kis egyház lelkésze volt, mégis mindkét fiát lelkésznek képezte ki. (Az egyik fia Vállaji Sipos Imre belényesi lelkész, a másik az utódja lett.) 1880. okt. 30-ától 1881. jan. 30-ig ideiglenes lelkész volt Vállaji Sipos János. Megválasztott rendes lelkészül 1881. január 30-án, azóta itt lelkész a mai napig. 1765—1896-ig ez egyháznak 11 lelkésze volt.

Tanítók voltak: 1773. Vecsei István, 1781. Sáradó Mihály, 1793 körül Simon Mihály, 1809 táján Kenyeres Pál, 1813 körül Tevarnai István, 1826—1829. Dévai Bálint, ki tárkányi, fenesi és zsadányi tanító lett, itt is halt el mint leánytanító késő vénységben; 1829—1832. Derecskei Benjámin, 1832—1835. Kúti Ferencz, ki mint esperesileg exmittált, E.-Gyarakon paptanító lett, később pedig Feketetőton, a hol meg is halt. 1835—1837. Rózsai János, 1837—1844. Báthori István, 1844—1848. Tóth Pál, 1848-ban Marosi Pál, ki honvéd lett s a csatában esett el. 1849-ben egy Erdélyből menekült Kádár Mihály nevű ember lett tanító. 1850—1860. Kántor László, 1860—1862. Debreczeni József, 1862. Sós Mihály, 1863. Bor Péter, 1864. ifju Gál Mihály, 1862—1868. Szöllősy István, 1868—1870. ismét Debreczeni József, 1870—1875. Matolcsy Gyula, 1875—1891. Kerékjártó Mihály. Itt halt meg s temettetett el. 1891. szeptember 1-én lett tanító Fábrián László. Jeles tanító volt, de elméjére homály borult. Ily jótanítója még nem volt a b.-ujlaki egyháznak. 1894-ben ideiglenesen 8 hóig tanított a lelkész, 1894. szept. elsején ideiglenesen tanító lett Katona Sándor debreczeni tanítóképezdei növendék, 1895. szeptemberben megválasztott Kis-Jenőből Matolcsy Gyula. Tanító volt 1773-tól 1896-ig, 25.

Szent edények: 2 úrasztali tányér, egyik 1770-ben, a másik 1725-ben készült. Van egy boros kannája és egy mázos cserépkorsója évszám nélkül. Van két pohár, mindkettő czinból, az egyik bearanyozva. Az egyik 1750-ben készült. A másik, az aranyozott, 1799-ben készült s a n.-zerindi szent eccléziájé volt, N Z R S Z E

* 1765—1796. 1799—1803. Sonkolyos Belényes-Ujlak leányegyháza volt.

felírás lévén látható rajta. Hihetőleg Böszörményi Pál az ötvenes években kérte e szent poharat nagybátyja által, ki nagy-zerindi pap volt, a n.-zerindi egyháztól. Van még egy kerek fa tál a szent kenyér felvágására. Keresztelő kanna 1765-dik évben vétetett predikátor Szoboszlai János által. Van 3 nagy fehér abrosz-terítő rojtokkal ellátva. Egy tarkás és 3 fehér kis terítő és egy veres csikos. Egy arany virágos, egy czifra virágos abrosz-takaró és virágtalan, összesen 11 darab. Az úrasztala egy kerek fa-asztal. Van még két kés a szentkenyér felvágására.

A *magtár* alakult az 1861. évben. Böszörményi lelkész már az előző években a magtár felállításának szükségét a szószékből is fejtegette. Reginer János róm. kath. vallású jegyző vetette meg a magtár alapját, egy köből búzát adván a magtár alapjául; lelkész adott 2 vékát, ehhez adakoztak a hívek, úgy hogy már 1861-ben 8 köből 2 véka lett a magtárban. 1862-ben már 22 köből tengeri lett. A búzát eladta az egyház s tengerit vett rajta, mert azt tavasszal inkább kivették a hívek. Most a tőke 50 köből. Kamatja az egyház szükségére fordított és fordíttatik.

A *pénztár* alakult szintén 1861-ben. Az egyházat gyámolították: gör. kath. püspök Vulkán Sámuel, ki nemcsak Ujlakon, hanem egész uradalmában a gondnokoknak s egyháziaknak minden úrbéri tartozásait elengedte, ha t. i. hozzá ez iránt minden évben folyamodványt adtak be. Az 1822-ik évben épült torony fedeléhez szükségelt fákat ingyen adta, s bármikor kért tőle az egyház épületfákat, folyamodványra szívesen adott ingyen. Belényesi lakos, csendbiztos Gál István özvegye végrendeletileg hagyott 100 forintot váltó czédulába, mely összeg a templom fala javítására fordított 1861-ben. Lőre Mihály özvegye adott 20 o. é. frtot. A község malmának telekje az 1862. évben eladatván, annak árából 60 o. é. forint a községi előjáróság által az egyháznak adományoztatott. Az 1878. évben néhai Szabó Péter örökösei adományoztak 47 frtot. 1871-ben az államkölcson a község által az adóhivataltól kivettven, 478 frt az egyháznak adatott. A pénztár állása most 600 forint, volt már 1400 forint is, de a mult évben épített lelkészlak tetemes költségbe kerülvén, sokat felemésztett tőkepénzünkéből.

Sipos János,
ev. reform. lelkész.

(Vége köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Id. ORBÁN JÓZSEF.

1818—1896.

Egy zajtalanul működött, nemes élet aludt ki e hó 4-én éjjel Debreczen város egy csöndes kis házában, hová majdnem félszázadig tartott munkásság fáradozásait kipihenni, a reá még kimért hónapokat, vagy éveket leélni vonult vissza hú nejével s leányával együtt a sárospataki főiskola érdemekben gazdag volt tanára, Orbán József, lapunk felelős szerkesztőjének szeretve tisztelt apósa.

A fájdalom és gyász ez első pillanataiban nincs lapunk szerkesztője abban a helyzetben, hogy az elhunyt tiszta, puritán jellemét, a magyar ref. tanügy és egyház körül 43 éven át teljesített hű szolgálatát hűen vissza-

tüköröző életrajzot adjon; ezt egy más alkalomra tartja fenn, mert érzi, hogy ezzel tartozik a prot. sajtó az elhunyt emlékének épúgy, mint az általa híven szolgált egyháznak és iskolának.

Mindössze a megboldogultnak főbb életrajzi adatait foglaljuk össze a következőkben:

Orbán József született 1818. nov. 21-én Nagy-Barczán, Borsodmegyében, tehát pár hét múlva töltötte volna be életének 78. évét. Édes atyja református tanító volt ugyanott, ki felismerve kis fiában a tehetséget és szorgalmat, a sárospataki Alma Mater falai közé vitte, hol egyike lett a legkitűnőbb tanítványoknak. Szorgalmát, előhaladását és erkölcsiségét a szeniori méltósággal jutalmazta a főiskola, a mi akkori időben pályavégzett theologus ifjúra a legnagyobb kitüntetés volt s anyagilag is nagyon előnyös, mert külföldi egyetemek látogatását tette lehetővé a szegény, de tehetséges ifjakra. Orbán József is e célra használta a főiskola kitüntető megbízatását; a külföldön tanulmányait kiegészítvén, visszatért hazájába s 30 éves korában a miskolczi ev. ref. gymnasiumhoz hivatott meg tanárnak, bizony szerény fizetésre. De őt az is kielégítette, mert szolgálhatott az általa haláláig oly forrón szeretett protestáns tanügynek, s elvehette szívének eszményképét, jóban-rosszban életének azóta is hű osztályosát, Terhes Rózát, a század elején elismert írói névvel bíró Terhes Sámuelnek leányát, kinek gyöngéd hitvesi szeretete, áldott lelke 43 évi házasság boldogságát juttatta neki osztályrészül.

A miskolczi gymnasium jeles ifjú tanára csakhamar magára vonta a sárospataki főiskola előljáróságának figyelmét s 1861-ben annak az Alma Maternek tanára lett, melynek nevét még a halála előtti napokban is áldó kegyelettel s hálával emlegette. Előbb, mint gymnasiumi tanár működött ottan, majd az akadémiára vitték föl, hol nyugalomba vonulásáig az egyetemes történetet, majd az egyetemes európai jog- s a magyar alkotmány- és jogtörténetet tanította.

E sorok írója egyike volt hálás tanítványainak, kik lelkesedve hallották gyönyörű előadásait, különösen kedvelt tárgyából, az egyetemes történelemből, s tisztelettel, szeretettel környezték az érdemekben gazdag férfit, épúgy, mint az iskolai előljáróság és a polgárság is. Nem kereste a népszerűséget, de egyénisége előtt önként hódolt meg az emberek rokonszenve; nem hajhászta a kitüntetések, kerülte a feltűnést, zajtalan volt egész működése, de megnyerte a legnagyobb kitüntetést: tanítványainak, tanártársainak, előljáróságának s minden ismerőjének igaz nagyrabecsülését.

43 évi ilyen működés után, érezve testi erőinek hanyatlását, 1891-ben vonult nyugalomba. 1895-ben költözött át Sárospatakról Debreczenbe, hogy közelebb legyen két szeretett gyermekéhez s azok családjához: Emmához, ki dr. Baczoni Lajos jogtanár neje, s dr. Orbán Józsefhez, ki a debreczeni ügyvédi kar egyik rokonszenves tagja. Harmadik gyermeke, Róza, velük lakott a családi körben, dr. Orbán Barna pedig körorvos Sajó-Szentpéteren.

A nyugalom éveit nem sokáig élvezhette. Szellemi erői ugyan mindvégig épen maradtak, de testi erői folyton, habár lassan hanyatlottak, míg végre e hó 2-án hirtelen agyszélhűdés érte s rövid pár napi szenvedés után e hó 4-én elhunyt.

Orbán József értékes irodalmi működést is fejtett ki úgy a tanügyi, mint az egyházi és iskolai hírlapirodalom terén is. E működésének, valamint Kazinczy Gáborral, Tompával és Lévayval való összeköttetésének bővebb méltatására a legközelebbi alkalommal térünk vissza. a. a.

A család a következő gyászjelentést adta ki: „Mély fájdalommal jelentjük a felejthetetlen jó férj, szerető édes atya, nagyatya, testvér, após, sógor és rokonnak, Orbán József sárospataki főiskolai nyugalmazott akadémiai tanárnak életének 78-ik, boldog házasságának 43-ik évében f. é. november 4-én, rövid szenvedés után történt csendes elhunytát. A boldogult földi részei f. november hó 6-án, pénteken d. u. 3 órakor fognak az árok-utcza 844. számú háznál tartandó ima után a Kossuth-utcza temetőben örök nyugalomra tetetni. Debreczen, 1896. november hó 6. Bánatos özvegye: Orbán Józsefné, Terhes Róza. Gyermekei: Orbán Emma, férjével Dr. Baczoni Lajossal és Jolán, Sára, Ferenc és Sándor gyermekeivel; Orbán Róza; Dr. Orbán József nejével Peleskey Rózával, Jolán és Judit gyermekeivel; Dr. Orbán Barna, nejével Mándy Ilonával. Testvérei: Orbán Juliánna özv. Kazinczi Nagy Mihályné, gyermekeivel: Kazinczi Nagy Józseffel és családjával; Orbán Mária özv. Terhes Lajosné, gyermekével Terhes Lajossal és családjával. Testvéreinek gyermeke: Orbán Juliánna özv. Batty Abelné családjával. Áldott legyen emlékezete!”

Az elhunyt jelesnek temetése tegnap délután, a gyászjelentésben kitett időben, Debreczen város intelligenciájának méltó részvéte mellett folyt le. A kicsiny udvarnak minden zugát betöltötte a gyászoló közönség, melynek sorában ott láttuk a koporsó mellett állani a sárospataki főiskola küldöttségét, mely Radácsi György közigazgatóból, Szinnyei Gerzson akadémiai, Szivós Mihály, Maklári Papp Miklós, Kiss Elek gymnasiumi tanárokból, Putnoki Pál főiskolai szeniorból és László Andor joghallgatóból állott. A debreczeni főiskolának talán nem volt tanára, ki meg nem jelent volna e vég-tisztességtételen. A főiskolai énekkar szép gyászdalának elzengése s egy közének után az elhunyt Sárospatakon volt tanártársa, jelenleg debreczeni lelkész, Mitrovics Gyula mondott gondolatokban gazdag, az elhunyt áldó emlékezetét szépen jellemző, az imádkozónak meghatottságát is híven feltűntető imádságot, s kikísértük halottunkat a Czegléd-utcza temetőbe, hol immár csöndesen nyugoszik szépen megfutott életének fáradozásai után a hazai protestáns egyház és iskolaügy ezen egyik nagy bajnoka. Áldjuk hű emlékezetét!

— Érdekes külföldi vendég a debreczeni főiskolában. Fermaud Károly, az egész földi világra kiterjedő keresztyén ifjusági társulatok központi titkára Genfből, ki 14 esztendővel ezelőtt már járt hazánkban, az idén ismét fölkereste Magyarországot a szövetség két más tisztségviselőjével együtt s megfordulván Budapesten és Kolozsvárott, folyó hó 5-én délután Debreczenbe érkezett, hol a vasutnál Csiky Lajos theologiai dékán két hittanhallgatóval várakozott reá. Délután 5 órakor kellő előintézkedések után, a főiskolai ifjuságból alakult népes és rendkívül melegen érdeklődő gyűlés fogadta az akadémiai VI. teremben a neves külföldi vendéget, kit a már említett theologiai dékánon kívül Sass Béla akadémiai igazgató, dr. Erdős József theologiai, dr. Bartha Béla és dr. Kérészy Zoltán jogakadémiai, S. Szabó József és dr. Peczko Ernő főgymnasiumi tanárok vezettek be az ifjusági gyűlés körébe. A theologiai dékán bemutatván a külföldi vendéget, a lekötözött modorú férfiú beszélni kezdett angol nyelven az ifjusághoz, az idő rövidségére tekintettel csak főbb vonásokban ismertetvén a keresztyén ifjusági egyesületek célját, alapelveit s az ifjuság szellemi, erkölcsi, anyagi és társadalmi

emelésére vonatkozó törekvéseit. Rendkívül tetszett ifjuságunknak azon rokonszenves hang, melylyel a vendég a magyar népről, ennek nagy nemzetközi missiójáról, a magyar ifjuságról, ennek nemes lelkületre mutató szivélyes modoráról beszélt. Kívánatos lett volna mindenestre, ha minél többet beszél a vendég azon eszközökről, melyekkel a szövetség a külföldi országok városaiban és falvaiban célját elérni tudja, ámde ezt, a részletek fejtegetését, idő hiánya miatt, nem tehetette. Így is rendkívül érdekes volt egész föllépése, megjeleneése. Beszédét magyarul kezdte meg ezen szavakkal: Nagyon sajnálom, hogy nem tudok magyarul, ámde a jó Isten megadja itt nekem a nyelvek beszélésének tehetségét, a mely utóbbi mondatát már angolul mondotta s beszédét ugyancsak magyarul végezte, ezen szavakkal: *Isten áldd meg a magyart!* s tolmácsa által fölkérte az ifjuságot, hogy énekeljék el nekie ezen magyar nemzeti himnust. Az énekelés elhangzása után Nagy Sándor főiskolai szénior köszönte meg meleghangu beszédben a vendégnek a debreczeni főiskolai ifjuság körében való megjelenését. Fermaud úrnak angol beszédét magyarra s a szénioroknak köszönő szavait magyarból angolra, mondatról-mondatra Csiky Lajos theologiai dékán tolmácsolta. Reméljük, hogy a mag, melyet a lelkes keresztyén vendég, ki, jegyezzük föl róla ezt is, állására nézve gyalogsági őrnagy, — reméljük, hogy a mag, melyet ő ifjuságunk körében hintetett, több ifjú szivben kellő talajra talált s ki tudja, hogy hol és mikor, élő fává sarjad, mely Isten országának fog teremni édes gyümölcsöket. *Fermaud* úr, a lelkes evangélista másnap reggel a gyorsvonattal hagyta el városunkat s pár nap múlva otthon lesz bérczes hazájának szép városában, a mi Kálvinunknak ős városában, Genfben. Isten hozta őt körünkbe, Isten vezérelje minden útjain!

— A debreczeni kollégiumi gazdasági tanács fáradságtalan jegyzője, *Elek Lajos* főiskolai tanár, az egyházkerületől nyert megbízása folytán a kollégiumi pénztár hátralékos számadásait négy évről elkészítette s megvizsgálás végett benyújtotta a gazdasági tanácshoz, honnan a számvevői hivatalhoz tétetett át további ellátás végett. Nem kevés megnyugvással és felette nagy örömmel regisztráljuk ezt az eseményt, melynek következtében pénztárunk kezelése immár a rendes nyomokon haladhat. *Elek Lajos* tanácsjegyző a majdnem másfél évet igénybe vevő munkálatot valóban emberi számítást felülmúló erőfeszítéssel, fáradságtalan buzgalommal s páratlan kitartással hajtotta végre. A felette bonyodalmas kérdések 4 vaskos kötetre menő nyilvántartó könyv beállításával és sok egyéb, itt felsorolhatatlan, de célhoz vezető munkálatok készítésével megoldhatókká lettek. Nagy elismerés illeti azért a számadás-készítő tanárt, ki éjjel és nappalát, a pihenésre, az erőgyűjtésre rendelt szünidőket is megszakítás nélkül, az önmegtagadásig menő buzgalommal a hatalmas művön való, küzdésnek nevezhető munkálkodásra áldozta. — A vizsgálat s a számvévi a gazdasági tanács intézkedése folytán *Balogh Ferencz* thol. akadémiai és *Karai Sándor* gym. tanárok közreműködésével vette munkálatba, kik nagy buzgalommal kezdtek a feladat megoldásához s reméljük, hogy rövid idő alatt annak befejezéséről értesíthetjük olvasóinkat.

— *Néhai Révész Bálint* püspök siremléke ügyében folyó hó 2-ikán, hétfőn egy egyházkerületi küldöttség, mely főtiszteletű Kiss Áron püspök úr elnöklete alatt gróf Degenfeld József főgondnokból, Tóth Sámuel egyházkerületi főjegyzőből, Némethy Lajos, Könyves

Tóth Kálmán, Kiss Albert, Dicsőfi József debreczeni lelkészekből és Ármós Bálint egyházkerületi világi tanácsbíróból állott, fölkereste műtermében Tóth András debreczeni szobrászt, ki már korábban megbízott a néhai püspök sírkő-szobrának mintázásával s megtekintette a már elkészített mintát. A bizottság tagjai több oldalról kifogásolván a tervezetet, azzal bízták meg a szobrászt, hogy két hét alatt készítsen új tervezetet, melyet a bizottság ismét meg fog tekinteni s esetleg elkészítése tárgyában rendelkezni is fog.

— *Schlauch Lőrincz* nagyváradai róm. kath. püspök és bibornok legutóbbi debreczeni látogatása alkalmából érdekes dolgokat jegyeztek fel a hirlaptudósítók azon társalgás köréből, melyet a kétségtelenül nagy tudományu és igen nyájas, kellemes modoru kath. egyházfejedelem egyesekkel folytatott. Mi itt utólagosan csak azokat említjük meg, a melyek minket protestánsokat érdekelnek s a melyeknek közvetlen tanúi voltunk. A küldöttségek fogadása alkalmával, reflektálva Némethy L. lelkészünk szavaira, a ki a felekezeti türelemről beszélt, a bibornok megjegyezte, hogy a *türelem* szót szeretné a szótárból is kitöröltetni s a kölcsönös *szeretetet* állítani helyébe, hogy ez csatolja össze a felekezeteket s különösen épen a r. kath. és református felekezetet, mert hiszen mi mindnyájan magyarok vagyunk s nekünk különben is sok ellenségünk van. Az ünnepélyes válasz után első sorban Kiss Áron püspök úr után tudakozódott, sajnálatát fejezvé ki, hogy nem találhatja itthon, a kivel még szatmári püspök korában, midőn püspökünk porcsalmi „plébános“ volt, igen jó ismeretségben állott. Majd a közelben lefolyt mozgalmas lelkészválasztásra czélözva, azt kérdezte lelkészünktől, hogy megbékültek-e már? Későbbben egy ebéd alkalmával a theol. dékántól a theologusok számára apadásáról kérdezősködvén, miután ennek okát a lelkési fizetés alacsony voltában találta, kijelentette, hogy ő a tervezett lelkészfizetési minimum megadását teljes erejéből támogatni fogja. Az ebéd folyamán szomszédjával Mitrovics Gyula lelkészünkkel folytatott társalgás közben nemcsak saját egyházi irodalmi mozgalminkban, hanem a német protestáns theologiai irodalomban is meglepő tájékozottságot tanúsított. Végül mikor mint jogtudor s a váradai jogakadémiának egyik legfőbb patronusa méltányoltatott, megjegyezte jogakadémiánk dékánja előtt, hogy a váradai jogakadémia sorsa csakugyan szíven fekszik s annak tovább fejlesztésére őszintén törekszik.

— *Olvasóink szives figyelmébe* ajánljuk lapunk mai számának hirdető terén a régi jóhírnevű *Telegdy K. Lajos*-féle *könyvkereskedés* hirdetését. A hirdetett művek teljesen méltók arra, hogy főleg gyülekezetünk tagjainál minél nagyobb elterjedést nyerjenek.

— *Előfizetési díjjal hátralékban levő olvasóinkat tisztelettel felkérjük, hogy a hátralékot szíveskedjenek mielőbb beküldeni a kiadóhivatalhoz.*

TARTALOM-JEGYZÉK: Állam és egyház. Csiky Lajos. — Tárca: Diószeghy Sámuel emléke. Mitrovics Gyula. — Közéletünk: Reformációi emlékünnepe a debreczeni főiskolában. Referens. — Lelkész a lelkészhez. Ij. Szabó János. — Irodalom. — Adatok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében levő egyházak történetéhez: 40. Adatok a belényes-ujlaki ev. ref. egyház történetéhez. Sipos János. — Külföldiek.

Felelős szerkesztő és laptulajdonos:
Dr. BÁCZONI LAJOS.